

Fiyo Kégélowohon

health book

Tiruray

X-.292

Fiyo Kégélowohon

Summer Institute of Linguistics—Philippines, Inc.
Translators **Publishers**

1980

PUBLISHED
in cooperation with the
Bureau of Elementary Education
and the
Institute of National Language
of the
Ministry of Education and Culture
Manila, Philippines

Tiruray
Health Book
70.3-580-4.4C 67.20P-805039N
Printed in the Philippines
SIL PRESS

PAUNANG SALITA

Ang isang katangiang masasabi tungkol sa Pilipinas ay ang pagkakaroon nito ng iba't ibang pangkat etniko na nag-aangkin ng kani-kanilang wikang katutubo. Gayon man, ito'y hindi naging balakid sa pag-unlad ng bansa, bagkus nagpatibay pa nga sa pagbubuklod at pagkakaisa ng mga mamamayan tungo sa pagkakaroon ng isang diwang panlahat.

Ang aklat na ito ay isa sa serye ng ganitong uri ng mga babasahing inihahanda para sa higit na ikalilintang ng mga kaalaman, kakayahan, kasanayan, pagpapahalaga at pagmamahala sa sariling wika ng mga mag-aaral.

Sinikap na malakipan ang aklat ng mga paksang inaaakalang magdudulot ng malaki at makabuluhang kapakinabangan sa mga gagamit nito. Sa paghahanda ng mga ito'y isinaalang-alang ang mga pangkalahatang layunin ng bansa. Isinaalang-alang din ang mga pangkasalukuyang pangangailangan ng mga mag-aaral sa pagpapalawak at pagpapayaman ng kanilang talasalitaan, paglinang ng kakayahang gumamit ng wikang gamitin at wastong pagsulat nito. May inilakip ding mga pagsasanay na inaaakalang makatutulong sa mabisang pag-aaral ng wika. Matitiyak na ganap na nilang natutuhan at nauunawaan ang wika kung ito'y buong katalinuhan na nilang natatalakay sa klase at naiuugnay o nagagamit sa tunay na buhay.

Buong pagmamalaking inihahandog ng Ministri ng Edukasyon at Kultura ang aklat na ito taglay ang matapat na hangarin at mithiing lalo pang mapataas ang uri ng edukasyon para sa di marunong bumasa at sumulat sa pamamagitan ng pag-aaral ng kinagisnang wika. At inaasahan din sa gayon ang madaling pagkatuto ng wikang pambansa.

ONOFRE D. CORPUZ

Ministri ng Edukasyon at Kultura

PREFACE

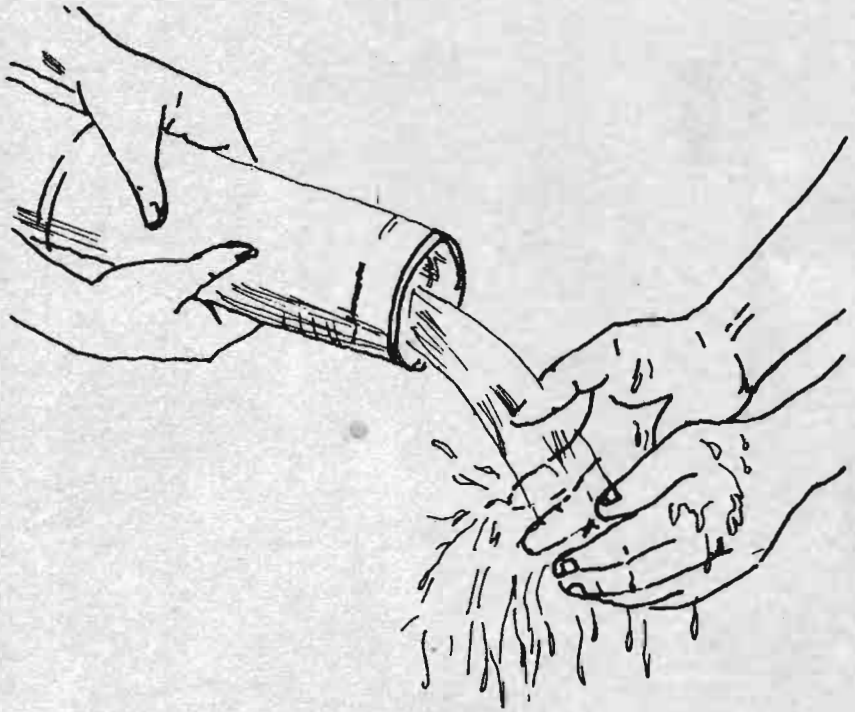
The purpose of this book is to provide information about some common health problems. It gives guidance for maintaining health through clean living and good diet. It also provides guidance for treatment of sicknesses and first aid. A second purpose of this book is to provide reading material in the Tiruray language to stimulate interest in reading.

This book is one of several written at a workshop held at Nasuli, Malaybalay, Bukidnon during April of 1980. The following people participated in the writing of this book:

Ronald L. Adamat
Rufina Datuwata
Alan A. Olubalang
Allado Ra
Consuelo L. Ra
Andres Ruben

Also assisting were Steve Doty, Lee Hall, and Mel Lavina of the Summer Institute of Linguistics.

The sounds of the Tiruray alphabet closely resemble their counterparts in the National Language. The alphabet has in addition the vowel e which sounds like the vowel in the English word 'but', and the consonant f which sounds like the f in English.

Enda sêna témogoh gom, urah gom i
de kémér gom.

Enda sêna mama gom de, urah gom soy
de kémér gom.

Buluk gilid gom témére, urah gom
soy de kémér gom.

Buluk gilid gom témeek, urah gom
soy de kémér gom.

Sabu kom i de kémér gom ké urahé kom.

Fédiyoh gom sénga fuweh.
Buluk médiyoh gom, sabu kom i
lowoh gome.

Buluk dungisan i de kégal gom,
tumak gom.
Sabu kom i de tumaké kom.

Buluk gilid gom mama, urah gom
i dé biléw.

Sabu kom i de biléw ké urahé kom.

Itiso kom toow fo méduf wayég
i de biléw.

Buluk tikar, téléb gom bé
limfiyowe safut.

Buluk mama gom, fugaw gom i de langé.
Téléb gom i de biléw brab de basu
inok énda défoy de langé de.
Non i langé muwit déruun.

Kulambu gom inok énda kekeéy
tégnéke begom.

I tégnéke muwit bé céruune
loo bé kérére.

Méduf i lowoh i déméruune kérékér
brab lému kub.

Wén soy no méduf saén éndob
énda lému kubén de.

Iném gom ném gébasu wayég sénga fuweh.
Kailanga kom méurah i bukag i lowoh
gome ségiléw so bé kéurah gome bé
lowoh gome. Been i ni funane miném
médoó wayég.

Buluk méuyot gom, lawéko kom kafe
taloono éntingayén fiyo inémén kétaya kom.

Kago témère dob wayége.

Kago témèek dob wayége.

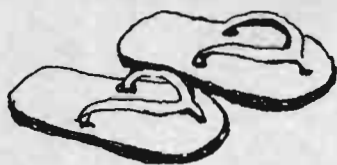
Lébéng gom i teek gome inok énda
défoy langée de.

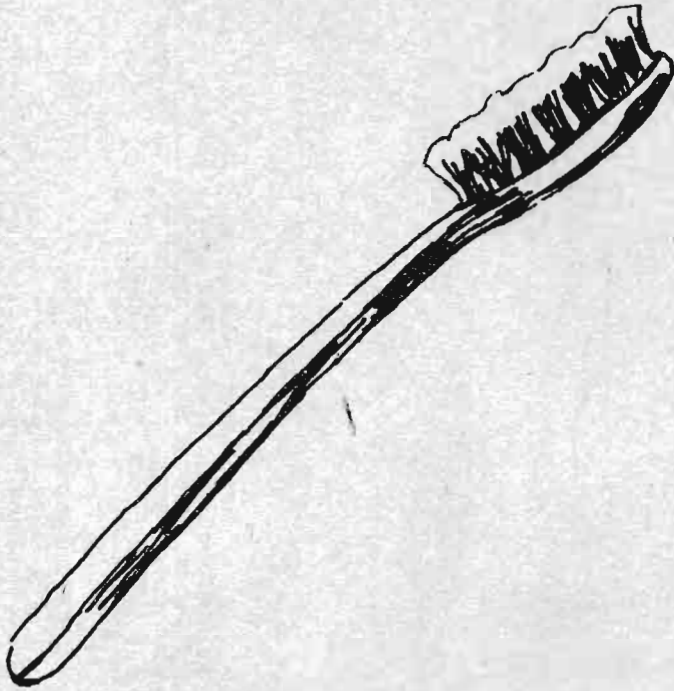
Kago dēmura dob suduwe.

Kago kéméred dob agéwone géagéwoy de étéw.

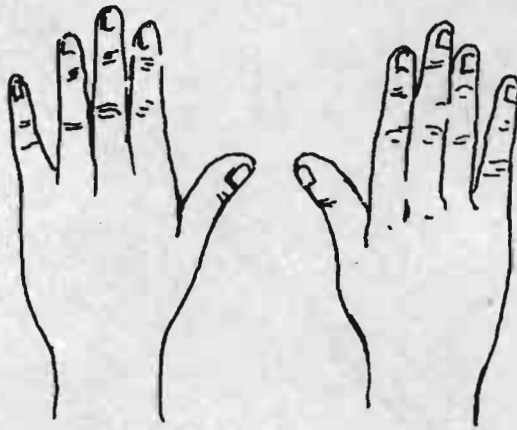
Férayuém i kéred me dob géagéwoy de étéw.

Rugé kom taloono ikét gom i de ayam gom,
inok énda témeeek ro dob de agéwoy de étéw.
Usar gom safatos taloono sinilas.
Wén i déruun dob teeke.
Magad saén mahur i déruune dob foror
sékéy i étéwe.

Buluk gilid gom mama, fégélimugmug gom.
Brab ségigi gom sénga fuweh,
inok énda mébinasay de kifé kom.

Kagom démuyun bangaén i de kémér gom.
Fiyo ké foko i de kénugéw gom
inok énda ahuroy dungise de.
Wén i de déruun uwitéy de kémér gom
dungisan.

Kagom sémigufan.

Amuk sémigufan gom, fatut kéda kom.

Toow fo tete i sigufane bé lowoh me funa mo mébinasa.

I de étêw sémigufan magad ro déméruun.

I sigufaney funa ruwe buhaén.

Toow fo tete i sigufane non mékébinasa bé lowohe, brab mékésinggula kurta.

Buluk énda sénga tékélid urahé kom i
de kémér gom bé sabune, magad gom déméruun.

Buluk énda so sénga gom fuweh médiyoh,
magad gom déméruun.

Buluk énda so sénga tékélid gom témumak,
magad gom so déméruun.

Buluk énda sénga tékélid urahé kom
i de biléw gom, magad gom so déméruun.

Buluk géédéf i langée dob de amaé kom
brab dob de biléw gom, magad gom déméruun.

Buluk kloh saén i inémé kome wayég,
magad gom so déméruun.

Buluk énda kémulambu gom, kekeéy
tégénéke begom, brab wén i de tégénék
muwit déruun.

Buluk témeeek gom brab témére gom
dob wayég, magad gédotén i déruune.

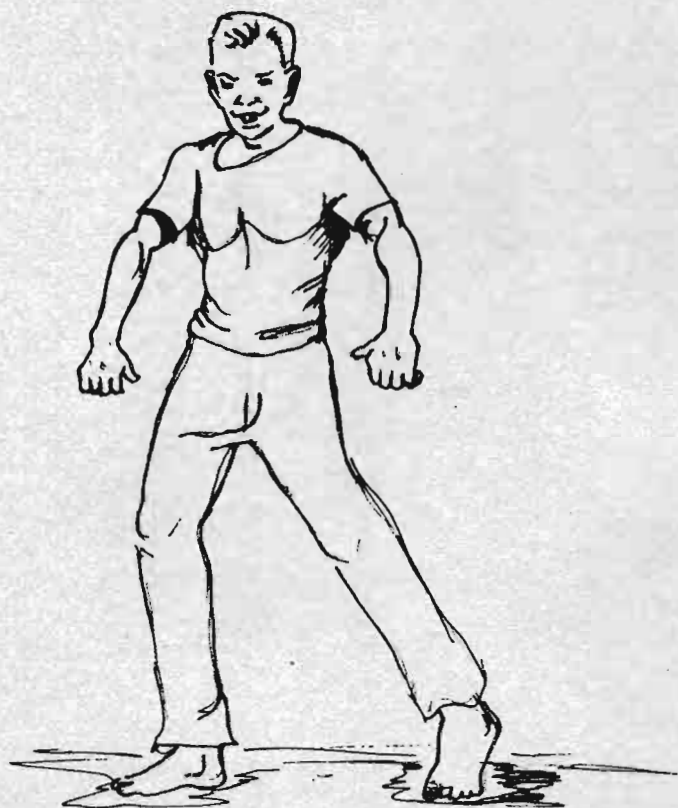
Buluk sénga gom tékélid démura dob
suduwe, magad gédotén i déruune.

Buluk énda sémafatos gom taloono
séminilas gom, magad saén mahur
dob foror sékéy gomey déruune tidéw
dob teeke.

Buluk énda sénga fuweh gom sémégigi,
magad saén mébinsay de kifé kom
brab mérandut.

Buluk métaah i de kénugéw dob de
kémér gom, magad saén ahuroy dungise
funan déméruun.

Buluk sémigufan gom, magad gom déméruun.
Enda i étéw méuyot déméruun. Fiyo ké
odoro kom i kéluhanay ni ménsulat
inok énda déméruun gom, démuyun
fiyoy lowoh gome.

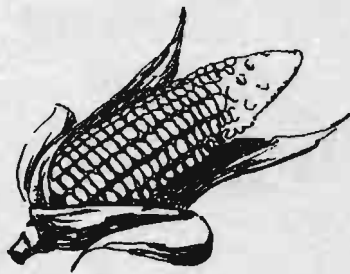
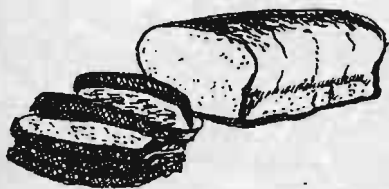

I fiyowe amaén miray fiyo kégélowohon.

Wén i téléw géklase amaén:

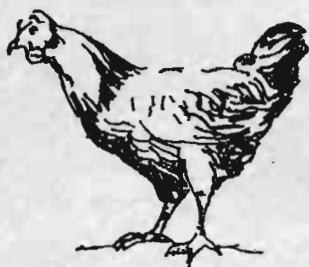
1. Amaén miray bagér.
2. Amaén émféfiyo bé lowohe brab utéke.
3. Amaén démiyaga betom bé déruune.

Fatut tom amaén i ni do téléw
géklase amaén sénga fuweh.

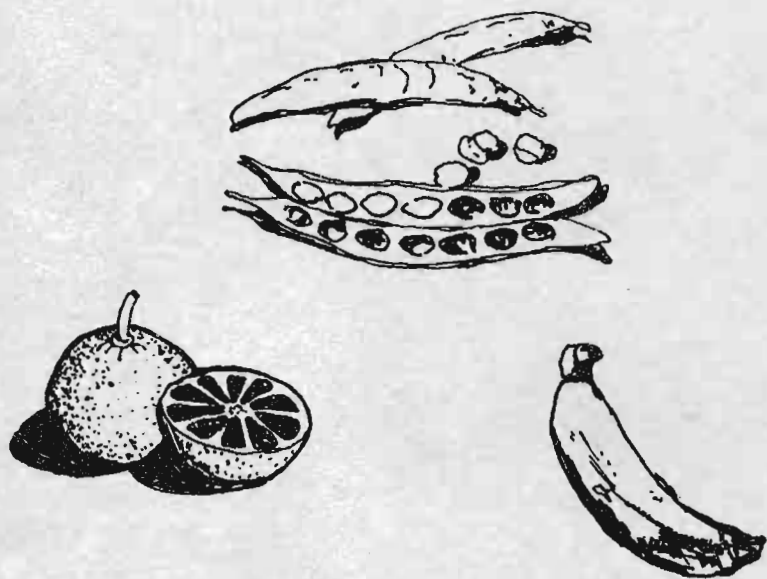
Amaén miray bagér:

Ubi, fan, déba, kamais.

Amaén émféfiyo bé lowohe brab utéke.

Bana, karne, sédo, onok manok,
gatas, mani.

Amaén démiyaga betom bé déruune.

Do mélnéw fénéngalaf, do onok kayéw.

I de kloh nga féamaén so bé natabuwane
amaén. I ratah i tutu i idéng ney toowe
fo fiyo féama bé ngae taman fot
gétérésang kélungonon i kélukés ne.

Buluk gélamfasay ngaey fote gétérésang
kélungonon, iraya mo so do ségiyo
féama de loo bé ni:

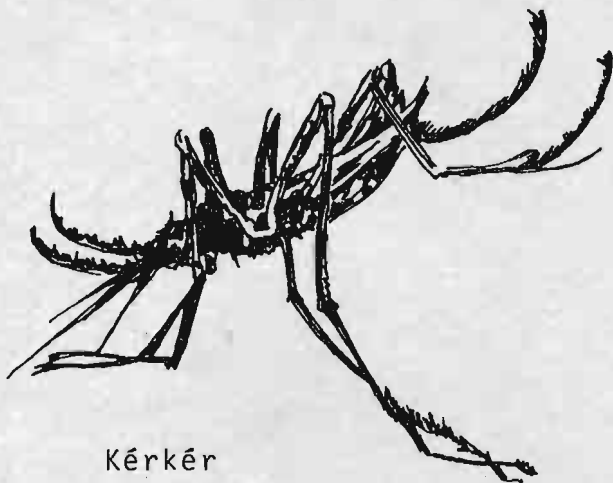
Onok manok melémak i kégagae de.

Wayég burungkut.

Do mélémak do amaén.

Do mélémak do fénéngalaf brab onok kayéw.
Mas médooy géamaay ngae ké ségébélintuwa
brab ténga i idad ne. Amuk méuyot gom ké
fiyoy kégélowohoy nga gome, féama gom
bana, onok manok, sédo, karne, brab gatas.

I ségiyo-giyowe do déruun.

Kérekér

I funane kérekéren:

1. Kérekéren go non kéneke i tégenéke beem muwit kérekér.

I féglolonone bé kérekére:

1. Démawét i uléw me de.
2. I lowoh me mélubay.
3. I ségang me démawét.
4. Gémgémén go éndob méduf i lowoh me.
5. I lowoh me lérukub. (Wén soy no énda lérukub ro de.)

I kéuwae bé kérekére:

1. Iném go bé uwae féndawét Camoquine taloono Aralin. (Fénginsa go dob doktore ké firoy timan i fatute de inémé mo.

Riboh brab bugis

I funane ribohan brab bugisén:

1. Non énda médiyoh go sénga fuweh.
Kailanga moy médiyohe sénga fuweh
brab sabu moy lowoh muwe inok
énda ribohan go brab bugisén.

I kéuwae bé ribohe brab bugis:

1. Fédiyoh go sénga fuweh brab sabun go.
2. Tumakém i kégal me sénga fuweh
brab sabu mo.
3. I Grisovine fiyo uwa bugis.
4. Lulawa mo bé uwae féndawét Sulfer
Ointment i riboh me.

Sifun

I funane sifunén:

1. Sifunén go ké ménségédét go bé étéwe ménsétungan wén i sifu no.

I féglolonone bé sifune:

1. Gémgémén go, brab méduf i lowoh me.
2. Démuyun go sétungan.
3. Démawét i linuo muwe de.
4. Lémuyut i ngor me tidéw dob irung me.

I kéuwae sifune:

1. Iném go Aspirin inok mékédan i kééduf me.
2. Iném go bé wayég onok kayéwe loo bé burungkute.
3. Kago fégdédét bé de ségiyo étéw inok énda kétéfasan ro bé sifu muwe.

Lémuwa dara (T.B.)

I funane lémuwa dara:

1. Engkétéfasan go tidéw dob ségiyowe étéw. Méniném go keey dob basu i wéne déruuno lémuwa dara.

I fégélolonone bé lémuwae dara:

1. Buha go de, brab lémuwa go de dara.
2. Mélubay i lowoh me de.
3. Enda méuyot go de mama.
4. Minut go de mégasa.
5. Méduf i lowoh me de ké kélungonon
brab ménét go de.

I kéuwae bé lémuwa dara:

1. Ay go dob doktore inok fétébék go.
Brab inok irayay doktore so beem
uwa tabletas féndawét INH. Kailangan
inémé moy ni sénga fuweh taman
ségébélintuwa.

Témeeek fékét

I funane témeeek fékét:

1. Enggéiném go bé wayége énda fiyo no inémén.
2. Enggéama go bé amaéne éndéfoy langée tidéw dob de teek.
3. Fénggésungitém i kémér me dungisan.

I féngélolonone bé témeeke fékét:

1. Démawét i lowoh me, uléw me, brab sur me.
2. Démuyun go témeeek.
3. Gémgémén go éndob méduf i lowoh me.
4. Gésuwah gé de so.
5. Wén i dara dob teek me.

I kéuwae bé témeeke fékét:

1. Fagayas go mangéy dob doktore muwa beem inok énda méléhu go.
2. Lébéngém i teek me inok énda défoy de langé de.
3. Urahém i kémér me buluk gilid go témeeek brab témére.
4. Fénguse go ké mama go.

Kémuga

I funane kémugaén:

1. Enggétéfasan go tidéw dob étéwe wén i kémugaén.

I kéuwae bé kémugae:

1. Urahém i moto muwe bé limfiyowe wayég, brab kayasém bé limfiyowe safut.
2. Béléy go bé uwae kay motowe.

Mélamak na

I funane mélamak na:

1. Kulang i amaé muwe.
2. Wén keyen i bérirangém.

I kéuwae bé mélamake na:

1. Ama go karne, fénéngalaf, brab déba senga fuwe.
2. Béléy go uwa bérirang atin inémén. (I kéluhanay étéw kailangan miném uwa bérirang ségule bé ségébélintuwa.)

Abas

I funay ngae abasén:

1. Buluk énggéfégédét bé ségiyowe nga wén i abasén.

I féglolonone bé abase:

1. I ngae déméruun.
2. Méduf i lowoh ne.
3. Enda géférénawah no mangéy bé irung ne.
4. Démawét i moto nuwe bé géfékayae.

I kéuwae bé abase:

1. Kago féfégedétén i ségiyowe énda i déruuno bé ngae déméruun bé abase.
2. Fédiyoém dob sibéye délémon, inok i moto nuwe énda mébinasa no.
3. Uwitén dob doktore.

Kéneke itu

1. Urahém brab sabu mo.
2. Ikétém i itue kéméneke beem brab tulikém taman folo gétérésangan.
3. Buluk i itue déméruun, fétébék go bé doktore atin féléhuém i itue.

Kutéw uléw

I funane kutéwén:

1. Non énda médiyoh go sénga fuweh.
2. Engkétéfasan go tidéw dob de danan, dénanay étéwe kutéwén, taloono tidéw dob de dungisan kégal.

Buluk wén i kutéwém, rigo moy ni:

1. Rigono mo kloh fitroliyoy buk me.
Rigo moy ni ké géfuwén.
2. Kago bausén i uléw me bé éntingayéne.
3. Urahém ké témégén i uléw me brab sabu mo toow.
4. Amuk énggélafas i téléwe gétérésangan, rigo mo man i ni séruman, inok i kéluhanay de kuwor de méléhu.

Fali

Buluk kloh fali:

1. Fédayaém démara inok mékédan i tetee dara tidéw dob falie.
2. Urahém brab sabu mo.
3. Tidéw béno, bausém bé limfiyowe munsala taloono bé limfiyowe safut.
4. Kago fereén i fén-gébause de.
Buluk ménfere fégalino mo bé éndae de fere.

Buluk dakél fali:

1. Urahém brab sabu mo.
2. Inok témérén i kédara ne, bausém émbagér bé limfiyowe safut.
3. Buluk énda témérén i kédara ne, angéy go dob doktore inok tébiré no.